

TANZİMAT VE MEŞRUTİYET DÖNEMLERİNİN PEDAGOJİK FORMASYON ANLAYIŞI

*Mustafa ŞANAL**

ÖZET

Bu çalışmada Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinin pedagojik formasyon anlayışının nasıl ve hangi yönde gelişmeye başladığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Öncelikle Tanzimat dönemi ile birlikte bilim haline gelen Eğitim Biliminin o dönemin aydın ve eğitimcileri tarafından nasıl algılandığı ve bu anlayışın eğitim-öğretim faaliyetlerinde ne tür değişiklik ve anlayış farklılıklarına yol açtığı üzerinde durulmuş, daha sonra da öğretmen okullarında okutulan eğitim bilimi ders kitaplarının Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinin pedagojik formasyon anlayışının oluşmasındaki etkisi açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

ABSTRACT

In this study we have tried to show how and in what direction the understanding of pedagogical formation in Tanzimat and Meşrutiyet periods developed. Firstly, we have focused on how the science of education which got the title of science in Tanzimat perceived by the intellectuals and educationalists and the differences in education activities which were caused by their different perceptions of education. Then, we have tried to investigate the effect of pedagogy books taught in teacher schools in the development and understanding of education in Tanzimat and Meşrutiyet periods.

Key Words:

GİRİŞ

Başta Fransız düşüncesi olmak üzere on sekizinci yüzyıl Aydınlanma Felsefesi ve Romantizminin tesiri altında bulunan Tanzimat dönemi Türk aydınları, geleneksel eğitim kurumları olan sıbyan okullarını ve medreseleri bütün yönleriyle eleştirdikleri gibi, Tanzimat'ın getirdiği Batı tarzındaki mektepleri de özellikle öğretimin amacı, programı ve metodu bakımından

* Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniv. Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Öğretim Üyesi,
KAYSERİ

eleştirmişlerdir. Tanzimat'tan itibaren eğitimin bir bilim olarak kabul edilmesi üzerine, dönemin aydın ve eğitimcileri öğretim yöntemleri, okuma-yazma öğretimi, yeni öğretim yöntemlerinin uygulanmasının istenilmesi gibi sorunların üzerinde önemle durmaya başlamışlar, kitabî ve takrîfî öğretimi eleştirmişler, ezbere dayalı öğretimin terk edilerek dayanın öğretimde yerinin olmadığı görüşünü benimsemişler, bireysel öğretimden sınıf ve şube sistemine geçilmesini istemişler, okuma-yazma öğretimine aynı oranda önem verilmesini arzulamışlardır. Bu tür istek ve talepler neticesinde bilhassa öğretmen yetiştiren kurumların programlarına “*öğretmen meslek dersleri*” girmiştir. Ayrıca yapılan telif ve tercüme eserler vasıtasıyla batılı eğitimcilerin fikirleri ile de tanışılmış, böylece içersinde yaşanan her bir dönemin belirgin bir pedagojik formasyon anlayışı kendiliğinden oluşmaya yüz tutmuştur. İşte bu çalışmada Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinin pedagojik formasyon anlayışının nasıl ortaya çıktığı ve bu anlayışın ne olduğu üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla çalışma, iki konu başlığı üzerine temellendirilmiştir. Bu başlıklar şunlardır:

A- Tanzimat, Birinci Meşrutiyet ve Mutlakiyet Dönemlerinin (1839-1908) Pedagojik Formasyon Anlayışı,

B- İkinci Meşrutiyet Dönemi'nin (1908-1918) Pedagojik Formasyon Anlayışı.

A- Tanzimat, Birinci Meşrutiyet ve Mutlakiyet Dönemlerinin (1839-1908) Pedagojik Formasyon Anlayışı

Fatih Sultan Mehmet, sıbyan mektebi öğretmeni olacak medrese öğrencileri için Eyüp ve Ayasofya medreselerinde, genel medrese programlarından farklı bir program yapıp uygulatmıştır. Bu programda Adab-ı Mubâhase ve Usûl-i Tadrîs adında bir derse yer verilmiştir. Bu ders Tartışma Kuralları ve Öğretim Yöntemi anlamına gelmektedir. Böyle bir dersin ilkokul öğretmeni adayları için programda özel olarak öngörülmesi o çağ ve yüzyıllarca sonrası için de çok önemli bir yeniliktir. Bu, Türk eğitim tarihinde olduğu kadar, dünya eğitim tarihinde de son derece yerinde bir uygulamadır. Yine Fatih Sultan Mehmet, öğretmen adaylarına Fıkıh dersinin okutulmasını gerekli görmemiştir. Fatih Sultan Mehmet'in çizdiği programda Matematik, Tarih, Coğrafya, Edebiyat, Mantık gibi derslere yer verilmiştir¹.

Ne yazık ki, Fatih'in çizdiği program kendisinin ölümünden sonra bırakılmış, ilkokul öğretmeni olabilmek için biraz dinî bilgi sahibi olmak

¹ Yahya Akyüz, “Tarihi Süreç İçinde Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Sorunu”, Öğretmen Yetiştiren Kurumların Dünü-Bugünü-Geleceği Sempozyumu, Gazi Üniversitesi, Gazi Mesleki Eğitim-Teknik Eğitim Fakülteleri, (8-11 Haziran 1987), Ankara 1997, s.31.

yeterli görülür hale gelmiş², medreselerde biraz okumuş ya da kendi kendine biraz okuyup yazma öğrenmiş ağırbaşlı kişiler sıbyan mekteplerine, yani dönemin ilkokullarına öğretmen olmuşlardır. Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Fatih Sultan Mehmet'in bu teşebbüsü, eğitimin bir kamu hizmeti niteliğinde devlet görevi haline gelmediği geleneksel dönem içerisinde istisnai bir durumu teşkil etmiştir.

1839 tarihli Tanzimat Fermanı'nda eğitimle ilgili herhangi bir ifade yer almamıştır. Fakat devlet adamları devlet ve toplumun mutluluğu için eğitimin taşıdığı önemin farkına varmışlar, bunu çeşitli uygulamalar ile de gösterme fırsatını yakalamışlardır. Örneğin Tanzimat dönemi devlet adamları, yeni ve etkili bir eğitim sisteminin kurulmasını, halkın eğitilmesini Devleti felâketten koruyacak ve Tanzimat hareketini başarıya ulaştıracak en önemli çarelerden biri olarak görmüşlerdir³. Yine devrin ileri gelen düşünür ve yazarları da basın yolu ile devletin ve milletin içine düşmüş olduğu felaketten kurtulabilmesinin yegane yolunun eğitim olduğu yönünde telkinlerde bulunmuşlardır. Ailenin toplumdaki yeri sorgulanır hale gelmiş, ailenin eğitim görevlerini sadece dinî ve geleneksel açıdan değerlendiren görüşler zayıflamaya yüz tutmuş, ailenin eğitim görevleri, onun çocuklarına ve topluma olan sorumlulukları açısından ele alınmaya başlanmıştır. Bu gelişmelerin de temelinde esas olarak, bazı devlet adamları, yazarlar ve eğitimcilerin özeleştiride bulunarak, toplumun bilgisizlik içinde ve geri kalmış olduğunu fark etmeleri, devletin kötüye gidişinin temel nedenlerinden biri olarak ailede ve okuldaki geleneksel eğitim, öğretim anlayışı ve uygulamalarını görmeleri ve bunları değiştirme gereğine inanmaları olgusu yer almıştır⁴.

İşte gerek dönemin devlet adamlarının gerekse de aydınlarının etkisi ile eğitim hizmetleri devlet tarafından bir kamu hizmeti niteliğinde devlet görevi olarak kabul edilmiş ve bu yönde teşebbüslere geçilmiştir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Dönemi ile birlikte artık eğitim, bir bilim olarak görülmeye başlanmıştır⁵. Eğitimin bir bilim olarak görülmeye başlanması üzerine, dönemin aydın ve yazarları arasında gerek basın gerekse diğer mecmualar vasıtasıyla öğretim yöntemleri, okuma-yazma öğretimi, yeni öğretim yöntemlerinin uygulanmasının istenilmesi gibi hususların üzerinde önemle durulmaya başlanmış, kitabî ve takrirî öğretimin

² Yahya Akyüz, "Türkiye'de Öğretmenliğin Temelleri Sağlam Atılmıştır" Yeni Türkiye Eğitim Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:7, (Ocak-Şubat 1996), s. 471.

³ Yahya Akyüz, "Tanzimat Dönemi Eğitiminin Özellikleri", Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (Bildiriler), T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı Yayınları, Ankara, (1991), s.389.

⁴ Yahya Akyüz, "Tanzimat Döneminde Ailenin Eğitim Görüşlerine İlişkin Yeni Görüşler", Türk Aile Ansiklopedisi, Cilt:II, Ankara, (1991), s.439-440.

⁵ Yahya Akyüz, "Tanzimat Döneminde Eğitim Biliminde ve Öğretim Yöntemlerinde Gelişmeler", Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu'ndan Ayırbaşım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, (1994), s. 501.

eleştirilmesi, ezbere dayalı öğretimin terk edilmesi isteği, dayanın öğretimde yerinin olmadığı görüşü, bireysel öğretimden sınıf ve şube sistemine geçilmesinin talep edilmesi, okuma-yazma öğretimine aynı oranda önem verilmesinin arzulanması gibi talepler ileri sürülür hale gelmiştir. Nihayet 16 Mart 1848'de Dârülmualimîn açılmış, bu okul açılırken de medrese dışında bilimsel ve sistemli olarak öğretmen yetiştirme kaygısının yanında, öğretim yöntemlerinin geliştirilip öğretmenler yoluyla yaygınlaştırılması arzusu gibi çok önemli bir pedagojik amaç da güdülmüştür.

İşte bu düşünce bir yandan da “usûl-i cedid” denen öğretimde yeni yöntemler arayışına (okuma yöntemleri, ders kitapları, araç-gereç vb.) kadar varmıştır⁶. Öğretim yöntemlerinde ve ders araç-gereçlerinde görülmeye başlanan bu değişiklikler, öğretmen okullarının programlarında da önemli değişikliklere yol açmış ve programlara “*öğretmenlik meslek derslerinin*” girmesine neden olmuş, böylece öğretmen okullarında meslek dersleri farklı zamanlarda farklı adlar ile okutulmaya başlanmıştır. İlk olarak Dârülmualimîn-i Rüşdî'nin programına Ahmet Cevdet Efendi (Paşa) tarafından “Usûl-i İfâde ve Tâlim” adı ile meslek dersi konmuş, bunu ileriki senelerde değişik adlarla diğer meslek dersleri takip etmiştir. Meslek derslerinin adı Meşrutiyet dönemine kadar Usûl-i Tedrîs, Usûl-i Tâlim, Usûl-i Tedrîs ve Terbiye-i Ahlâk, Ahlâk ve Usûl-i Tedrîs, Usûl-i Tedris ve Terbiye, Usûl-i Tedrisiye, Usûl-i Tedrîs ve Terbiye-i Ahlâkiye, Fenn-i Tâlim ve Terbiye, Fenn-i Terbiye ve Tedris, Fenn-i Terbiye ve Usûl-i Tedris ve İlm-i Ahvâl-i Ruh, Tarih-i Fenn-i Terbiye, Fenn-i Terbiye gibi çeşitli isimler ile nitelendirilmiştir. Meslek derslerinin bu şekilde farklı isimler ile isimlendirilmesinin temelinde devrin düşünür ve eğitimcilerinin pedagoji anlayışlarının yattığı düşünülebilir.

Tanzimat döneminde örgün eğitimin gelişmesi, okur-yazar ve çeşitli bilgiler ile donanmış insan sayısını artırdığı gibi, gazete, dergi ve kitapların çoğalması, Batı ile ilişkilerin artması da toplum katmanları arasında eğitimi ve yeni bilgileri arttırmış⁷, toplumun bilgi ve kültür düzeyinin artmasına paralel olarak yeni bir aydın tipi ortaya çıkmış, insanlarımız bu yolla Batı kültürünü ve dünya görüşünü tanımaya başlamışlardır. Toplumsal bir uyanışın temelinde yer alan bu etmenler, toplum ve eğitim meselelerine giderek genişleyen bir kitlenin ilgi duymasına yol açmış, bu durum da eğitimcilerimizi gerek telif, gerekse tercüme yolu ile yeni eğitim bilimi eserleri yazmaya sevk etmiştir. Bu kitaplar incelendiği zaman, ilk dönemlerdeki kitapların büyük bir çoğunluğunun bir dersin “nasıl” ve “ne şekilde” öğretilceğini ele alan eserler olduğu görülecektir. Zamanla “Özel ve Genel Öğretim Yöntemleri” ile ilgili eserlerin yanı sıra “Pedagoji” eserlerinin de telif ya da tercüme edilmeye başlandığı da dikkatlerden

⁶ Akyüz, ön. ver, 1996, s.470-471.

⁷ Akyüz, ön ver, 1991, s.394.

kaçmayacaktır. Bu kitapların içeriğinde öğretmenlik mesleği ile ilgili, öğretim yöntemleri, eğitim ilkeleri hatta eğitim yönetimi ve rehberlik gibi daha sonraları her biri ayrı bir ders haline getirilen konulara rastlanacaktır⁸. Örneğin 1874 yılında “Rehnümâ-i Muallimin” adlı bir eser yazan ve bu eserini Dârümuallimîn’in İbtidâîye ve Rüşdîye kısmında girmiş olduğu derslerde okutan Selim Sabit Efendi’nin bu eserinde, özel öğretim yöntemleriyle ilgili bilgiler başta olmak üzere genel öğretim yöntemleri ile ilgili bilgilerin, eğitim bilimlerinin, eğitim yönetimi ile ilgili bilgilerin, hatta bir ölçüde de rehberliğe ilişkin bilgilerin yer aldığı görülecektir. Bu bilgiler, o dönemde bir öğretmen için gerekli olan meslek derslerinin hangi konuları ya da dersleri içermesi gerektiğinin de bir kanıtı sayılabilir. Selim Sabit Efendi, yazmış olduğu eserler ile Batılı anlamda eğitim bilimini, her ders için genel ve özel öğretim yöntemlerini tanıtmış, öğrenci rehberliği, öğrenci disiplini, öğretmenlik mesleğinin özellikleri ve gerekleri konularında günümüz için de genel geçerliliği olan görüşler ileri sürmüş ve ilkeler dile getirmiştir. Örneğin gerek Selim Sabit Efendi ve gerekse de diğer eğitimcilerin çalışmaları ile okuma ve yazma öğretimi aynı anda öğretilmeye başlanmış, böylece asırlarca ihmal edilen “yazarak öğrenme”nin önemi geç de olsa idrak edilir hale gelmiş, bu nedenle dilin ve yazının öğretimde, kolaylaştırıcı ya da zorlaştırıcı bir rolünün olduğu ilk kez Tanzimat döneminde anlaşılıp tartışılmaya başlanmıştır. Bunun gereği olarak da okuma, bir “ezber okuma” biçimi olmaktan çıkmış, bir “anlayarak okuma ve yazarak öğrenme” biçimi olmaya yüz tutmuştur. Yine Selim Sabit Efendi, öğretmenin işlediği dersi çocuklara özet halinde yazdırmasının üzerinde önemle durmuştur ki, bu, bu o dönem için bir yeniliktir⁹. Bu görüşleri ile Selim Sabit Efendi, ülkemizde Batı esintili eğitim-öğretim faaliyetlerinin başlamasına öncülük eden eğitimcilerimizden birisi olmuştur¹⁰.

1894 yılında Ankara İdadisi Müdürü olup Ankara Dârümuallimîni’nde öğretmenlik yapan Musa Kazım Bey’in yazdığı ve Ankara Dârümuallimîni’nde ders kitabı olarak da okuttuğu “Rehber-i Tedris ve Terbiye” adlı meslek dersi kitabı incelendiğinde, bu kitabın eğitim bilimleri tarihimizde bir geçiş kitabı olduğu gözlenecektir. Bu eserde, ne tamamıyla dinsel, ne de tamamıyla bilimsel bir eğitim anlayışı sergilenmiştir. Eserde zaman zaman, batı kaynaklarından yararlanıldığı belirtilse de, geleneksel ve mantığa dayalı bir zihinsel eğitimin izlerine de rastlanacaktır. Bu geleneksel eğitim anlayışının izleri, Meşrutiyet dönemine kadar olan meslek dersi kitaplarının büyük bir kısmında görülebilmektedir.

⁸ Cavit Binbaşoğlu, “Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi”, Milli Eğitim Bakanlığı yayını, İstanbul, (1995), s.50.

⁹ Mustafa Şanal, “Türkiye’de Öğretmen Okullarında Okutulan Meslek Dersi Kitaplarının Pedagojik Açısından Değerlendirilmesi (1848-1918)” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, (2002), s.1-555.

¹⁰ Necdet Sakaoğlu, “Eğitim Tartışmaları”, Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, II. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, (1985), s.480.

Örneğin Ayşe Sıdıka Hanım tarafından 1313 (1897) yılında “Usûl-i Tâlim ve Terbiye Dersleri” adı ile yazılan ve yine Ayşe Sıdıka Hanım tarafından Dârülmuallimât’ta okutulan meslek dersi kitabında geleneksel ve batı kaynaklı eğitim anlayışını yansıtan ifadelere birlikte yer verilmiştir. Bu durum, Meşrutiyet dönemine kadar yazılan meslek dersi kitaplarının büyük çoğunluğunda hala bir geçiş dönemi izlerinin olduğunun bir kanıtı sayılabilir. Gerek Musa Kâzım Bey’in gerekse de Ayşe Sıdıka Hanım’ın eserlerinin içerikleri arasında bir hayli fark olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Musa Kâzım Bey, genel olan eğitim konuları üzerinde daha kısa, Ayşe Sıdıka Hanım ise daha özel eğitim konuları üzerinde biraz daha ayrıntılı durmuştur. Her iki yazarın eserinde de “Pedagoji” sözcüğüne rastlanmaktadır. Ancak Ayşe Sıdıka Hanım’ın eserini Musa Kâzım Bey’in eserinden ayıran en temel özellik, kitabın üç kısma ayrılmış olmasıdır. Bu kısımlar;

a-Bedensel eğitim,

b-Zihinsel eğitim,

c-Ahlâki eğitim bölümleridir. Ülkemizde Batı eğitim-öğretim tarzına uygun olarak yazılmış ilk eser olma özelliğini taşıyan bu kitapta Ayşe Sıdıka Hanım, yukarıda da belirtildiği gibi, Herbert Spencer gibi, terbiyenin cismânî (bedensel), fikrî (zihinsel) ve ahlâki olmak üzere üçe ayırmasını benimsemiş ve eserini bu tasnif üzere yapmıştır¹¹. Nitekim Muallim Cevdet Ayşe Sıdıka Hanım’ı müslümanlar arasında ilk defa mufassal bir terbiye kitabının müellifi diye vasıflandırmıştır¹². Bu eserlerden hareketle, bu dönemde eğitim anlayışında eski katı tutumların yerine, nispeten daha yumuşak bir eğitim anlayışının teşekkül etmeye başladığı görülecektir. Eğitim sorunlarının açıklanmasında mantıksal bir yöntem uygulanmaya başlanmıştır. Laik bir görüş ve düşünüş henüz yoktur. Öğretim yöntemleri bakımından da zaman zaman gözlem, deney, çözümlenme ve bireşim (sentez) den söz ediliyorsa da, gerçekte taktır, soru-cevap hatta yazdırma yönteminden ileri gidilememiştir. Örneğin Ayşe Sıdıka Hanım, gözlem yöntemini tavsiye etmekle birlikte, bunun sözlü anlatımın sonunda yapılmasını istemiştir ki bu durum, konunun bilinçlice anlaşılmadığını ya da savunulmadığını göstermesi açısından önem taşımaktadır¹³. Bu şekilde başta Fransız düşüncesi olmak üzere on sekizinci yüzyıl Aydınlanma Felsefesi ve Romantizmin tesiri altında bulunan Tanzimat döneminde (1839-1909), on sekizinci ve kısmen on dokuzuncu yüzyılın sistemci Avrupa pedagoglarının

¹¹ Emine Kocamanoğlu, “Eğitim Hakkındaki Görüşleri ve Ayşe Sıdıka Hanım”, Tarih ve Toplum, Aylık Ansiklopedik Dergi, İletişim Yayınları, Cilt:32, Sayı:14:189, (Eylül 1999), s.52.

¹² Muallim Cevdet, “Dârülmuallimîn’in Yetmişinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Verilen Konferans”, Tedrisat Mecmuası, Sayı: 32, (7 Mart 1332), s.191.

¹³ Binbaşıoğlu. a.g.e., s.74-75.

ve düşünürlerinin işlemiş oldukları eğitimin bir kamu hizmeti niteliğinde devlet görevi haline gelmesi, eğitimin dünyevileşmesi (laiklik henüz bulanık), eğitimin bir toplum kalkınması vasıtası haline gelmesi, eğitimde fırsat eşitliği ve eğitimin yaygınlaştırılması, kadınların eğitim imkânlarına kavuşturulması, eğitimin çocukların istidat ve kabiliyetlerine uygun olması, öğretim metotlarının çocukların zihni gelişim basamaklarına uygun olması, öğretmenin eğitim ve öğretimde yeri ve önemi, eğitim reformlarındaki rolü...gibi konular, parça parça ve sistemsiz bir şekilde dönemin eğitimci ve aydınları tarafından üzerinde en çok durulan konular olmuştur¹⁴. 1890'lı yıllardan itibaren ise eğitim kitaplarında, o zaman "İlm-i Ruh" adı verilen Psikoloji ilminin verilerinden yararlanma yoluna gidilmiş, zaman zaman buna uygun açıklamalar da yapılmaya başlanmıştır.

B- İkinci Meşrutiyet Dönemi'nin (1908-1918) Pedagojik Formasyon Anlayışı

Bu dönemde siyasi hayat ve fikir hareketleri birden canlanmış, yayın özgürlüğüne kavuşma yanında, özellikle Balkan savaşları, aydınları toplumsal sorunları ve dertleri acımasız bir şekilde ortaya koymaya sevk etmiştir. Eğitim sorunları da üzerinde önemle durulan bir alan olmuştur¹⁵. Bu dönem Batı'daki büyük eğitimcilerin tanındığı bir dönem olmuş, eğitim anlayışında eskiye göre bilimsel bir anlayış görülmeye başlanmıştır. Her ne kadar çocuk yine büyük bir yetişkin gibi görülmekle birlikte, onun çocukluğa özgü bazı davranışları olacağı kabul edilmeye başlanmıştır. Çocuğun doğasından, özelliklerinden söz edilmeye başlanmış ve öğretimin öğrenci eksenli bir tarzda olması gerektiği dönemin eğitimci ve aydınları tarafından dile getirilmiştir. Bu dönemde telif veya tercüme yolu ile yazılan ve öğretmen okullarında okutulan meslek dersi kitaplarının, Aşşe Sıdika Hanım'ın eserinde de olduğu gibi;

a-Bedensel,

b-Zihinsel,

c-Ahlâki eğitimin verilmesi üzerine temellendirildiği görülecektir. İşte bu üçlü sınıflandırma aydınlanma felsefesinin eğitim ve pedagoji anlayışının bir sonucudur. Çünkü Rönesans dönemi eğitim ve pedagoji anlayışının dil formasyonuna dayalı tek taraflı insan yetiştirme anlayışı, tarihe, fen bilimlerine, coğrafyaya ve diğer ilimlerin öğretilmesine pek de sıcak bakmamakta, fertlere başta Latince olmak üzere dil formasyonunun verilmesini kendisine bir öğretim amacı olarak kabul etmekteydi.

¹⁴ Ersoy Taşdemirci, "Yüzyılımızın Başından Günümüze Kadar Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Sisteminde Çağdaş Pedagoji Akımları", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:8, (Yıl:1999), s.160-161.

¹⁵ Yahya Akyüz, "Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)", Alfa Yayınları, İstanbul, (1999), s.229.

Aydınlanma dönemi düşünür, yazar ve eğitimcileri ise Rönesans döneminin bu tek taraflı eğitim anlayışını zihnî, bedenî ve ahlâki eğitimin verilmesini talep ederek ve pratikte de uygulayarak aşmaya çalışmışlardır. İşte aydınlanma döneminin bu eğitim anlayışı özellikle Meşrutiyet döneminde Osmanlı düşünür, yazar ve eğitimcileri arasında da taraftar bulmuş, bunun neticesi olarak da öğretmen okullarında okutulan meslek kitaplarının büyük bir kısmının bu üçlü sınıflandırma üzerine yazılmıştır.

Meşrutiyet döneminde yazılı basında o devrin ünlü düşünür ve yazarlarının birbirleri ile girişmiş oldukları oldukça seviyeli fikir tartışmalarının da meşrutiyet dönemi pedagoji anlayışının şekillenmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Örneğin Sâti Bey ile Ziya Gökalp'in o dönemin çeşitli mecmualarında terbiye, ödül ve ceza, öğretim, eğitim kavramları ile ilgili olarak birbirleri ile yapmış oldukları tartışmalar, bir çok kişi tarafından ilgiyle okunmuş, gerek Sâti Bey'in ve gerekse de Ziya Gökalp'in fikirleri okuyucular arasında destek ve kabul görmüştür. Özellikle Ziya Gökalp "Yeni Mecmua" dergisinde Sâti Bey'e cevap olarak, eğitimde ödül ve cezanın nasıl verilmesi gerektiği ve ödül ve cezadan ne anlaşılması lazım geleceği ile ilgili olarak fikirlerini açıklamaya çalışmıştır. Ziya Bey, genelde Sâti Bey ile çeşitli mecmualarda girişmiş olduğu bu tartışmalarda Sâti Bey'in psikolojiyi temel alan görüşlerinin aksine olarak, eğitim, öğretim ve eğitim ve öğretim faaliyetlerini sosyolojik bir temele oturtarak anlatmaya çalışmıştır¹⁶.

İşte bu tür tartışmalar ülkemizde Batı Pedagojisinin temsilcilerinin bir çok kişi tarafından da tanınmasını sağlamıştır. Meşrutiyet döneminin pedagoji anlayışının belirlenmesinde akla gelebilecek ilk meslek kitaplarının başında Sâti Bey'in "Fenn-i Terbiye" adlı iki ciltlik eseri gelmektedir. Sâti Bey, bu eserinde eğitimi, yukarıda belirttiğimiz, üçlü bir sınıflandırmaya ayırarak inceleme eğilimine başvurmuştur. Sâti Bey, böylece bir çocuğun bedenî, fikrî ve ahlâki açılarından gelişiminin nasıl olduğu, bu gelişimsel süreç içerisinde öğretmenlerin nelere dikkat etmeleri gerektiği gibi önemli meselelerin üzerinde durmuştur. Ercüment Kuran, Sâti Bey'in bu önemli eserinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk pedagoji kitabı olduğunu söylemiştir. Yine bu sözüne ek olarak Sâti Bey'in eğitimi üçlü bir sınıflandırmayı tabî tutarken Fransız eğitim bilimcilerinin ve psikologlarının

¹⁶ Ziya Gökalp'in bu hususlardaki fikirleri için bkz. Ziya Gökalp, "Terbiye Meselesi, Mekteplerde Mükâfat ve Mücazat, Yeni Mecmua", İkinci Cilt, Sayı:32, (14 Şubat 1918), s.113-114; Ziya Gökalp, "Mükâfat ve Mücazat Meselesine Dair Birkaç Söz", Yeni Mecmua, İkinci Cilt, Sayı:34, (7 Mart 1918), s.143-144; Ziya Gökalp, "Mükâfat ve Mücazat Meselesine Dair Yine Birkaç Söz", Yeni Mecmua, İkinci Cilt, Sayı:36, (21 Mart 1918), s.182-185; Ziya Gökalp, "Mükâfat ve Mücazat Meselesine Dair Birkaç Söz Daha", Yeni Mecmua, İkinci Cilt, Sayı:38, (4 Nisan 1918), s.222-225; Ziya Gökalp, "Maarif Meselesi-I", Muallim, Birinci Cilt, Sayı:11, (11 Haziran 1333), s.322-327; Ziya Gökalp, "Maarif Meselesi-II", Muallim, Birinci Cilt, Sayı:12, (Temmuz 1333), s.353-359.

eserlerinin tesiri altında kaldığını, onların eserlerini kendisine model olarak seçtiğini belirtmeye çalışmıştır¹⁷. Hasan Ali Koçer de Ercüment Kuran'ın bu ifadelerine benzer bir görüşle Sâti Bey'in "Fenn-i Terbiye" adlı iki ciltlik eserini yazarken döneminin Fransız eserlerinden yararlandığını belirtmiştir¹⁸. Bu görüşlere Hilmi Ziya Ülken de destek vererek, o da Sâti Bey'in bu eserinin Türkiye'de pedagoji ve eğitim ilmindeki ilk kitap olduğunu söylemiştir. Sâti Bey'in burada skolastik öğretimine, eski okul sistemine, eski okul binalarına karşı çıktığını, bunların yerine modern okul binalarının, araç-gereçlerinin konması gerektiğini, yeni öğretim ilke ve yöntemlerinin uygulanmasını vurguladığını belirtmiştir. Çocuğun sınıfta oturuş biçimi, ışığın gelişi gibi eğitimin ilk sağlık şartları dahi en ince ayrıntısına kadar verilmeye çalışılmıştır. Ülken'e göre Sâti Bey, bu tür konularda Fransız eğitim ve öğretim yöntemi yayınlarından faydalanmakla birlikte onların pedagoji kitaplarında hiç yer almayan bir çok soruları inceleme şerefine de nail olmuştur¹⁹.

Meşrutiyet döneminde, geleneksel eğitim anlayışlarına ve öğretmen niteliklerine karşı çıkılmış, öğretmene, yeni eğitim amaçları ve görevleri verilmiştir. İtaatkâr ve miskin bir şekilde araştırma ve inceleme yapmaksızın sadece var olanı öğretmeye çalışan öğretmen tipi yerine, araştıran, gözlem ve deneye önem veren ve öğrenciyi öğretim faaliyetinin merkezine koyan öğretmen tipi dile getirilmeye başlanmıştır. Bu dönemde ilk kez öğretmenler Sâti Bey tarafından "ordu"ya benzetilmiştir²⁰. Sâti Bey'in öğretmenleri orduya benzetmesi ve bu düşüncesini her fırsatta öğrencilerine hatırlatması; öğretmenleri dayanışma halinde ve topluca hareket eder görme isteğinden ileri gelmiştir²¹. Sâti Bey, bu görüşünü şu sözleri ile ifade etmiştir:

"...Bu itibâr ile vazifeniz bir ordunun vazifesine benzer; harici ve maddi düşmanlara değil dahili ve manevi düşmanlara karşı harp ile mükellef!..bir ordu ki düşmanların en kavi en muhaliki (öldürücü) olan "cehaleti"i imha ile muvazzaf!.. Askeri ordularımız, mazide büyük muvaffakiyetler, muzafferiyetler istihsâl elde ettiler; son iki sene zarfında kışver-i hürriyet meşrutiyeti feth ettiler. Şimdi artık muzafferiyet ve fütûhat sırası muallimler ordusuna gelmiştir²²..."

¹⁷ Ercüment Kuran, "Bir Osmanlı Aydını, Sâti El-Husri (1880-1868)", Türkiye Günlüğü, Sayı:15, (Yaz 1991), s.170.

¹⁸ Hasan Ali Koçer, "Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)", Milli Eğitim Bakanlığı yayını, İstanbul, (1991), s.175.

¹⁹ Hilmi Ziya Ülken, "Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi", Ülken yayınları, İstanbul, (1994), s.186.

²⁰ Yahya Akyüz, "Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)", Alfa yayınları, 7.Baskı, İstanbul, (Mart 1999), s.264.

²¹ Yahya Akyüz, "Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940)", Ankara, (1978), s.80.

²² Sâti, "Dârümuallimin Mesleği", Tedrisat-İbtidâiye Mecmuası, Cilt:1, Sayı:6, 15 (Temmuz 1326), s.193.

Ziya Gökalp ise Sâti Bey'in Dârümuallimîn'de uyguladığı yeni öğretmen yetiştirme sistemini, yani Terbiye Fenni ve Öğretim Metodunu yetersiz bularak milli kültüre sahip ahlâklı ve idealist öğretmenlerin yetiştirilmesini istemiştir. Bunun için de sosyal bilimler öğretmenlerinin kendi özel alanları ile ilgili derslerin yanında Felsefe ve Sosyoloji derslerini; fen bilimleri öğretmenlerinin ise Felsefe dersini de okumaları gerektiğini savunmuştur. Ona göre çağdaşlaşmak, hazır bilim ve teknolojiyi aktarmakla değil, yaratıcı bilim ve bilimsel zihniyete sahip insanlar yetiştirmekle mümkündür. Bundan dolayı okullarda hazır bilimsel bilgiyi ezberletmeyi amaçlayan pasif metotlar değil, öğrencileri bilimsel metodu kullanmaya ve bilimsel keşifleri yapmaya alıştıracak aktif metotlar kullanılmalıdır²³.

Meşrutiyet döneminden önce yazılan eğitim kitaplarının hemen hemen hepsi devlet büyüklerine ve padişaha hayır ve dualarla dolu bir biçimde yazılmıştır. Buna karşılık çocuklara, özgürlük, vatan, hak ve hukuk kavramları öğretilmemiştir. İşte Meşrutiyet dönemi, çocuklara bu kavramların öğretilmeye çalışıldığı bir zaman dilimi olmuştur. En azından bu dönemde bu kavramlar, bol bol söylenmiş ve yazılmıştır. Bu devirdeki eğitimci ve yazarlar, Cumhuriyet dönemi için, bu ve benzeri konularda oldukça büyük bir birikimin oluşmasına sebep olmuşlardır²⁴. Yine Meşrutiyet döneminin en belirleyici özelliği, eğitimde bir “arayı” ve “bocalama” dönemi olma niteliğini taşımış olmasıdır. Bu dönemde bir çok görüş ortaya atılmış,hatta bunların uygulanmasına girişilmiş, fakat zamanla bunların çoğunun uygulanmasından vazgeçilmiştir.

KAYNAKLAR

- Akyüz, Yahya: *Tanzimat Döneminde Ailenin Eğitim Görüşlerine İlişkin Yeni Görüşler*, Türk Aile Ansiklopedisi, Cilt:II, Ankara 1991, s.439-445.
- Akyüz, Yahya: *Tanzimat Dönemi Eğitiminin Özellikleri*, Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (Bildiriler), T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.389-401.
- Akyüz, Yahya: *Tanzimat Döneminde Eğitim Biliminde ve Öğretim Yöntemlerinde Gelişmeler*, Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu'ndan Ayırbaşım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s.501-513.
- Akyüz, Yahya: *Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Sorunu*, Öğretmen Yetiştiren Kurumların Dünü-Bugünü-Geleceği Sempozyumu, Gazi Üniversitesi, Gazi Mesleki Eğitim-Teknik Eğitim Fakülteleri, 8-11 Haziran 1987, Tebliğler, Ankara 1997, s.31-38.
- Akyüz, Yahya: *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, Alfa Yayınları, İstanbul 1999.

²³ Taşdemirci, a.g.m., s.163

²⁴ Binbaşıoğlu, a.g.e., s.136-137.

- Akyüz, Yahya: *Türkiye’de Öğretmenliğin Temelleri Sağlam Atılmıştı*, Yeni Türkiye Eğitim Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:7, Ocak-Şubat 1996, s.471-476.
- Akyüz, Yahya: *Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940)*. Ankara 1978.
- Binbaşıoğlu, Cavit:*Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı yayını, İstanbul 1995.
- Gökalp, Ziya: *Maarif Meselesi-I*, Muallim, Birinci Cilt, Sayı:11, 11 Haziran 1333, s.322-327; Ziya Gökalp: *Maarif Meselesi-II*, Muallim, Birinci Cilt, Sayı:12, Temmuz 1333, s.353-359.
- Gökalp, Ziya: *Mükâfat ve Mücazat Meselesine Dair Birkaç Söz Daha*, Yeni Mecmua, İkinci Cilt, Sayı:38, 4 Nisan 1918, s.222-225
- Gökalp, Ziya: *Mükâfat ve Mücazat Meselesine Dair Birkaç Söz*, Yeni Mecmua, İkinci Cilt, Sayı:34, 7 Mart 1918, s.143-144.
- Gökalp, Ziya: *Mükâfat ve Mücazat Meselesine Dair Yine Birkaç Söz*, Yeni Mecmua, İkinci Cilt, Sayı:36, 21 Mart 1918, s.182-185
- Gökalp, Ziya: *Terbiye Meselesi, Mekteplerde Mükâfat ve Mücazat*, Yeni Mecmua, İkinci Cilt, Sayı:32, 14 Şubat 1918, s.113-114.
- Kocamanoğlu, Emine: *Eğitim Hakkındaki Görüşleri ve Ayşe Sıdıka Hanım*, Tarih ve Toplum, Aylık Ansiklopedik Dergi, İletişim Yayınları, Cilt:32, Sayı:4:189, Eylül 1999, s.51-55.
- Koçer, Hasan Ali:*Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, Milli Eğitim Bakanlığı yayını, İstanbul 1991.
- Kuran, Ercüment: *Bir Osmanlı Aydını, Sâtı El-Husri (1880-1868)*, Türkiye Günlüğü, Sayı:15, Yaz 1991.
- Muallim Cevdet: *Dârümuallimîn’in Yetmişinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Verilen Konferans*, Tedrisat Mecmuası, Sayı: 32, 7 Mart 1332, s.291-301.
- Sakaoğlu, Necdet: *Eğitim Tartışmaları*, Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, II. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.
- Sâtı: *Dârümuallimîn Mesleği*, Tedrisat-İbtidâiye Mecmuası, Cilt:1, Sayı:6, 15 Temmuz 1326, s.186-195.
- Şanal, Mustafa: *Türkiye’de Öğretmen Okullarında Okutulan Meslek Dersi Kitaplarının Pedagojik Açısından Değerlendirilmesi (1848-1918)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2002, s.1-555.
- Taşdemirci, Ersoy: *Yüzyılımızın Başından Günümüze Kadar Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Sisteminde Çağdaş Pedagoji Akımları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:8, Yıl:1999., s.155-180.
- Ülken,Hilmi Ziya:*Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken yayınları, İstanbul 1994.